

sredinom 14. st., te prikaz širenja pomorskih uporišta na krajnjem jugu Jadrana i u današnjim grčkim predjelima na prijelazu iz 14. u 15. st., koje je prethodilo mletačkom "povratku" u Dalmaciju 1409/20. Valja istaknuti da su političke prilike oko mletačko-korčulanskih sporazuma osvjetljene s više očista, pa je dobivena povijesna slika plastična i objektivna. Tekst je mjestimice protkan profinjenom ironijom, koja ipak ne narušava znanstveni diskurz, kao onda kada autor prenosi mletačke argumente zašto je njihovo preuzimanje vlasti nad Dalmacijom početkom 15. st. zapravo u interesu i samog ugarskog vladara (str. 59-50).

Dokumenti u Orlandovom izdanju ne objavljuju se po prvi put, a svi su uvršteni i u Ljubiče *Listine*. Ipak, njihovo je novo izdanje sve prije nego suvišno. Tekstovi su iznova transkribirani, pa se može, primjerice, uvidjeti da je u dokumentu iz 1420. Ljubić preskočio par redaka (usp. str. 77 i *Listine* VIII, 47). Primijenjena su suvremena diplomatska načela, koja se ogledaju u suzdržanoj interpunkciji, uvrštenju u aparat samo signifikantnih varijanti i sl.

Popis izvora i literature (str. 91-99) iscrpan je i pouzdan. U popratnim tekstovima i bibliografiji zastupljena su i hrvatska izdanja, od monografije Vinka Foretića *Otok Korčule u srednjem vijeku do g. 1420.* do članaka A. Cvitanića, L. Margetića i dr., od Lučićeve povjesnice do pregleda hrv. povijesti Nade Klaić i Tomislava Raukara. U citiranju hrvatske literature ima nečistoća (krivih slova, ispuštenih dijakritičkih znakova i sl.), no - u odnosu na druga strana izdanja - relativno malo. U bilješkama pod tekstom radovi su citirani sistemom prezime-godina, razriješenom u bibliografiji na kraju, što nije uvijek dalo najsretnije rezultate: na pr. Cvitanićevo izdanje Korčulanskog statuta označeno je s 1986, no upućuje se na drugo izdanje iz 1995 (str. 91); ako je kod Sestana na prvom mjestu navedena godina izvornog izdanja a u zagradi godina pretiska - što je ispravno radi kronologije znanstvenih radova - trebalo je tako postupiti i s Krekićevim člankom "Venetian Merchants....", koji je izvorno objavljen 1978. a ne 1980. (str. 95). No, to su sve zaista sitnice

koje ne snižavaju vrijednost izdanja. U knjizi su dodesena četiri kvalitetna faksimila (između str. 51 i 53). Povijesni toponimi u kazalu (str. 101-106) popraćeni su suvremenim geografskim oznakama, i to na talijanskom i jeziku države kojoj ti prostori danas pripadaju (dakle i na hrvatskom, albanskom, grčkom, itd.; propušteno jedino u slučaju Račića), što je vrlo korisno svima koji se knjigom budu služili.

S Orlandovom knjigom stekli smo novo pouzdano izdanje izvora koji su od velike važnosti za korčulansku povijest. Ujedno, promišljena ravnoteža izvora i komentara, te druga uspjela autorova rješenja (na pr. uzorna kazala) mogu biti koristan i poučan primjer srodnim poduhvatima u nas.

Nella Lonza

Lorenzo Vitelleschi, *Povijesne i statističke bilješke o Dubrovačkom okrugu 1828. / Notizie storiche e statistiche del Circolo di Ragusa 1828.* (ur. Vinicije B. Lupis, prevele: Ivona Fabris, Kornelija Bašica i Ivana Burdelez). Dubrovnik: Matica hrvatska Dubrovnik i Državni arhiv u Dubrovniku, 2002., 211 str.

Riječ je o dvojezičnom (hrvatsko/talijanskom) izdanju poznate zbirke rukopisa, akvareliranih veduta i arhitektonskih nacrtu Lorenza Vitelleschija. Autor je, kao okružni inženjer, djelovao u Dubrovniku od 1811. do 1831. Njegova zbirka pod naslovom *Notizie storiche e statistiche del Circolo di Ragusa* nastajala je postupno, tijekom duljeg razdoblja, a završena je 1828. Tiskani oblik Vitelleschijevih zapisa u potpunosti slijedi rukopisni predložak. Knjiga je podijeljena na dva dijela. Prvi dio sastoji se od Vitelleschijevog talijanskog teksta s paralelnim hrvatskim prijevodom, a u drugome je reproducirano svih 70 akvareliranih tabli iz izvornika. Urednik knjige, Vinicije B. Lupis, autor je opsežne uvodne studije »Lorenzo Vitelleschi i njegovo vrijeme«, a sastavio je i bilješke s bibliografskim i drugim komentarima Vitelleschijeva rada. Knjiga također sadrži sažeti tali-

janski prijevod uvodne studije i kazalo osobnih imena. Zahvaljujući dobroj pripremi izvornika, kvalitetnom tisku i primjerenom formatu (A4), reprodukcije Vitelleschijevih nacрта i veduta su besprijeorne, a tiskane su na punim stranicama u omjeru 1:1. Uz poneko doslovno rješenje, prijevod izvornika je u cjelini korektan.

Vitelleschijeva rukopisna zbirka čuva se Državnom arhivu u Dubrovniku i odavno je poznata stručnoj javnosti. Naime, u krugovima povjesničara i povjesničara umjetnosti Vitelleschijevo se djelo relativno često citiralo, a i njegovi su crteži višekratno reproducirani. Međutim, sadržaj rukopisa korišten je najčešće parcijalno, kada je bilo riječi o pojedinačnim spomenicima ili objektima koji se u njemu spominju. Osim toga, o samom autoru nije se znalo gotovo ništa, a do nedavno se nitko nije cjelovito pozabavio valorizacijom njegova graditeljskog djela u kontekstu klasicističke epohe na istočnojadranskoj obali. Štoviše, starija historiografija nije iskoristila ni obilje faktografskih podataka koje je Vitelleschi iznio u svom rukopisu. Svakako, izdanjem Državnog arhiva i Matice hrvatske u Dubrovniku Vitelleschijeve su *Notizie* postale dostupne, kako znanstvenoj, tako i široj publici koju zanima dubrovačka kulturna povijest.

Uz osvrt o stanju graditeljstva u Dalmaciji potkraj 18. i početkom 19. stoljeća, pisac uvoda upoznaje nas s autorovim životom i djelom. Inženjer Lorenzo Vitelleschi (izvorno Vitaleschi) rođen je 1773. u gradu Hvaru, u obitelji mletačkog podrijetla. Osim malobrojnih podataka o njegovu službovanju tijekom prvih godina francuske vlasti u Istri (solane u Sečovlju), o Vitelleschijevu životu i radu prije dolaska u Dubrovnik malo je toga poznato. Prema Lupisovim istraživanjima, Vitelleschi je studirao niskogradnju, matematiku i crtanje, vjerojatno na politehnici u Padovi ili Milanu. Govorio je talijanski i francuski, a nešto slabije hrvatski i latinski. U Dubrovnik je stigao 1811. u okviru najvećeg graditeljskog projekta francuskih vlasti - gradnje Napoleonove ceste. Za vrijeme francuske uprave imenovan je okružnim inženjerom, a zbog stručnosti i lojalnosti tu je dužnost

obnašao i nakon pripojenja Dubrovnika Habsburškoj Monarhiji, sve do 1831. Od te se godine u Dubrovniku ne spominju ni Vitelleschi ni njegova obitelj. S obzirom da nam nije poznat ni njegov kasniji rad, u drugim dijelovima pokrajine, može se pretpostaviti da je pred mirovinu bio premješten izvan Dalmacije.

Uz Franu Zavorea u Zadru i Vicka Andrića u Splitu, Vitelleschi pripada prvoj generaciji inženjera koji su djelovali u okviru osuvremenjene austrijske administracije, tj. Uprave za javnu izgradnju u austrijskoj pokrajini Dalmaciji. Vitelleschi je bio svestrani stručnjak, no posebno se isticao poznavanjem niskogradnje, hidrogradnje, slikarskih tehnika, posrebrivanja i pozlaćivanja. Osim *Bilješki*, u Dubrovniku su nastali i drugi njegovi rukopisi koji se čuvaju u Arhivu. To su studije o pripravi i primjeni pastelnih boja i tehnologiji pozlaćivanja i posrebrivanja: *Trattato della pittura a pastello...* (1821), *L'arte del pittore da edifizii, dell'indoratore, e d'applicare le vernici* (1822), *L'arte dell'indoratore* (1824), *L'arte di fare le vernici* (1824). Napose treba spomenuti Vitelleschijev rukopis *Le servitù prediali dimonstrate geometricamente, ed applicate al viginte codice Universale austriaco* (1825) koji je, zapravo, zbirka prijepisa i tumačenja austrijskih zemljišnih zakona. Rukopis je poseban po tome što je sve pojedinačne slučajeve vezane za vlasničke odnose Vitelleschi ilustrirao sa 177 akvarela.

Među arhivskim gradivom Okružnog građevnog ureda u Dubrovniku nalaze se mnoge potvrde Vitelleschijevog inženjerskog rada u Dubrovniku, na području bivše Republike, u Kotoru i na Korčuli. Opseg i raznovrsnost njegovih aktivnosti diktirale su praktične potrebe obnove nakon ratnih pustošenja 1806. i 1813./4., te potresa 1823/4. i 1827. U uvodu su reproducirani najreprezentativniji nacrti njegovih zahvata: pregradnji i adaptacija zgrada i samostana za potrebe vojske i uprave (sv. Katarine i sv. Sebastijana u Dubrovniku), obnove i preuređenja crkava, župnih i biskupskih dvorova (Mlini, Ston, Lumbarda), izvedenih i neizvedenih projekata (stočnih raštela na graničnim prijelazima, zgrade lučke kapetanije, pravoslavnog grob-

lja, pokrivene lođe na bivšem isusovačkom kolegiju, crkava sv. Stjepana u Zatonu i Gospe u Orašcu).

Svojim se dvadesetogodišnjim radom Lorenzo Vitelleschi potvrdio kao preteča konzervatorske službe u Dubrovniku. U rukopisnim *Bilješkama* on je fiksirao dubrovačku graditeljsku baštinu, a u konkretnom terenskom radu nikada nije pribjegavao rušenju, nego prilagodbi građevina-spomenika novoj svrsi. Svojim je izvedenim i neizvedenim gradnjama, adaptacijama i konzervatorskim zahvatima obilježio početak modernog razdoblja u graditeljskoj i urbanističkoj povijesti Dubrovnik, dajući mu ujedno pečat suvremenog klasicističkog stila.

Notizie storiche e statistiche svakako su najzanimljiviji, i u kulturnopovijesnom smislu najvredniji Vitelleschijev rukopis. Zapisi o Dubrovačkom okrugu sadrže 153 stranice, a podijeljeni su na 47 poglavlja teksta, 62 ilustracije, 7 zemljovida i jednu tablicu udaljenosti. Prva su poglavlja posvećena opisu geografskih, teritorijalno-političkih i klimatskih posebnosti dubrovačkog područja. Slijedi sumarni pregled podataka o najvažnijim privatnim, javnim i crkvenim građevinama te o stanovništvu svih šest pretura (kotarâ) u Dubrovačkom krugu. Potom Vitelleschi izlaže sustavni opis najvažnijih građevina i spomenika po preturama. Naravno, najviše prostora posvećuje Dubrovniku, njegovim javnim i crkvenim zdanjima, od Kneževa dvora i Sponze, samostana i crkava do zatvora, bolnice, ubožnice i gradskih fontana. Vitelleschi sažima podatke iz literature i pruža vlastiti stručni opis spomenika, dokumentirajući njihovo stanje u doba nastanka rukopisa. Veliku pozornost Vitelleschi poklanja podacima o vodama i hidrograđevinskim mogućnostima na dubrovačkom području. Ti dijelovi knjige posebno su vrijedni jer u njima autor detaljno opisuje stanje luka i vodotokova na kopnu i otocima, te ukazuje na mogućnosti hidrogradnji i iskorištavanja vodnih resursa u vodoopskrbi, poljoprivredi i gospodarstvu, napose u proizvodnji soli. S tim u vezi Vitelleschi se obazire i na stanje javnih institucija (uprave, škola i

zdravstvene službe), infrastrukture (cesta, vodovoda i solane), poljoprivredne i manufakturne proizvodnje i trgovine. Pišući o atmosferskim i klimatskim prilikama, Vitelleschi je pokušao objasniti tada aktualni fenomen tzv. *mljetskih detonacija* - podzemnih tutnjava na otoku Mljetu koje su se događale u razdoblju od 1822. do 1827. i kasnije, a ponekad su bile praćene potresima. Ne odbacujući mogućnost neke vrste podmorske erupcije, poput njegova prijatelja Luka Stullija koji se još temeljitije bavio ovim fenomenima, Vitelleschi smatra da detonacije nastaju vezanim eksplozivnim reakcijama u nizu podzemnih, odnosno podvodnih pećina, kako u samom geološkom "korijenu" otoka, tako i u širem podmorju.

Najoriginalniji dio knjige predstavljaju Vitelleschijevi hidrograditeljski planovi koji su, kako je naznačio, "zasad u mirovanju". Riječ je o opsežnom elaboratu o regulaciji voda i uređenju Konavoskog polja, planovima o uređenju i proširenju solane u Stonu, neostvarenim projektima pomorskih lazareta na Lapadu i pravoslavne crkve, te urbanističkim idejama za uređenje Pila, Ploča i Gruža. Uz zapažanja o specifičnostima narodnih nošnji u mjestima dubrovačke okolice, prvi dio *Bilješki* Vitelleschi je zaključio usporedbom dubrovačkih i austrijskih mjernih jedinica.

Akvarelirane vedute, zemljovidi i arhitektonski nacrti u drugom dijelu knjige prate i ilustriraju sadržaj prvoga dijela. Vitelleschijevi crteži u likovnom su pogledu neujednačene kvalitete. Nedostatke u proporcijama i perspektivi donekle nadoknađuje autorova težnja za vjernim prikazom detalja, što tim radovima osigurava kulturnopovijesnu vrijednost. Vitelleschijevi su nacrti, pak, osobito važni. Riječ je o čitavom nizu tlorisa, presjeka i nacrtâ svih važnijih javnih građevina, spomenika, crkava i samostana na dubrovačkom području. Svojim je radom Vitelleschi zabilježio njihovo stanje i izgled dvadesetih godina 19. stoljeća. Osim toga, među nacrtima su i njegovi neizvedeni projekti (lazareti na Lapadu, klasicistička pravoslavna crkva i projekt solane) te nestale i

privremene građevine poput romaničke krstionice uz katedralu i slavoluka u čast posjeta cara Franje I. iz 1818. Sukladno tekstu, likovni dio knjige završava tablicom cestovne mreže i udaljenosti u okrugu (od Kleka do Sutorine), te crtežima predstavnika različitih dijelova dubrovačkog kraja u narodnim nošnjama.

Stjepan Čosić

Tomislav Kuljiš, *“Mleci” na Lapadu. Ljetnikovac Paska Frana Sorkočevića*. Dubrovnik, Matice hrvatska 2002., 91 str.

Monografija Tomislava Kuljiša u izdanju Matice hrvatske u Dubrovniku 2002. “Mleci” na Lapadu govori o jednom lapadskom ljetnikovcu s kraja 16. stoljeća, o njegovoj gradnji, dogradnjama i rekonstrukcijama, o njegovoj ambijentalnoj određenosti, organizaciji prostora, omjerima i odnosima, kao i o njegovim vlasnicima i njihovim sudbinama. Autor ga prikazuje putujući kroz vrijeme od četiri stoljeća i prateće izmjene koje je na tom dugom putu doživio.

O istaknutim primjerima ladanjske arhitekture već poznajemo neke istaknute znanstvene radove koji su prethodili Kuljiševom, poput Fiskovićevih zapisa o ljetnikovcu Petra Sorkočevića u Lapadu (*Kultura dubrovačkog ladanja*, Split 1966), Kesterčankovih radova o gradnji Gundulićeva ljetnikovca u Gružu (»Ljetnikovac Gundulić.« *Anali* 36, 1998) i o suburbanom dvorcu Vice Skočibuhe (»Dubrovački renesansni dvorac XVI. stoljeća u Tri crkve i njegova kronika.« *Anali* 6-7, 1957).

Dokumente koji su mu poslužili u rekonstrukciji povijesne priče o ovoj drevnoj građevini autor je našao u Državnom arhivu u Dubrovniku, i to najvećim dijelom u različitim zapisima Dubrovačke kancelarije i notarskim zapisima. Autor ističe da su zapisi koje je uspio pronaći drugorazredne vrijednosti, a tiču se različitih poslova njezina utemeljitelja Paska Frana Sorkočevića. Podatke o projektantu, graditeljima, narudžbama i izdacima ove osebujne

građevine, unatoč svesrdnim naporima autor nije mogao pronaći. Posredno je ipak mogao rekonstruirati tijek gradnje (*fabrica*), razdoblje njegova punog života (*domus magna*), razdoblje nazadovanja i propadanja, kao i smjene njegovih vlasnika.

U prvom poglavlju autor tumači naziv ljetnikovca, koji je varirao kroz stoljeća (Mnezi, Mlezi, Mletki, itd), ali uvijek u značenju Mala Venecija, kako ga i danas nazivaju. Pomno prikazuje njegov osebujni položaj (okruženost morem koja, nažalost, danas nije prepoznatljiva). Podastire stare grafičke prikaze i crteže, fotografije iz 19. stoljeća, nacрте novijeg datuma, kao i brojne vlastite skice i crteže. Na njima je moguće uočiti perspektivni prikaz ljetnikovca sa svim njegovim sadržajima i topografijom.

Radi lakšeg uvida u veličinu i razmjere građevine, autor je donio i prikaz starih antropomorfnih mjera u odnosu sa suvremenim metričkim izmjerama.

Osobita pažnja nije posvećena samo arhitekturi, već i klesarskim detaljima, a opća slika dopunjena je različitim grafičkim i slikovnim materijalom, geneološkim tablicama vlasnika, njihovim fotografijama, vedutama gruškog zaljeva, crtežima prozorskih i vratnih konzola i prozorske bifore.

Obradivši uzorno sve arhitektonske i ambijentalne aspekte, autor se svesrdno zalaže za restituciju ove znamenite građevine, o kojoj govore i mnogi objavljeni povijesni zapisi, pa u tom smislu navodi sedam njezinih bitnih dijelova: rezidencijalni otok s ljetnikovcem i kapelicom, lučicu, ogradne zidove, stubišta i most preko lučice, općinsku ulicu i svod preko nje, gospodarske zgrade i perivoj. Danas se, nažalost, pojedini od spomenutih dijelova ove razvedene raskošne povijesne građevine više ne mogu ni naslutiti.

Slavica Stojan